

ДОБАВЕНАТА СТОЙНОСТ НА РАЗЛИЧИЕТО

Иван Кабаков

Как е възможно дизайнери и майстори на народни и художествени занаяти да работят заедно?¹ Така „редактиран“ въпросът от поканата за участие в проекта „Европейска мрежа за занаяти & дизайн“² насочва мисленето за занаяти и дизайн към практическото им измерение и по-конкретно към запазването на различието на формите на изразяване, което добавя стойност към присъщата такава на занаятчийското и дизайнерското произведение в условията на отворен код, съвместна работа и икономика на споделянето. Тези категории, заедно с новите медии и 3D-принтирането, са предизвикателства към местните традиции и занаяти, доколкото ръчното изработване на предмети много трудно би се конкурирало с индустриалното им производство и постиганата от него икономия от мащаба. От друга страна - синергията (взаимодействието) на занаяти и дизайн предлага решения на повечето от коментираните проблеми с оглед на опазването и насърчаването на многообразието от форми на изразяване при запазване на различността им.

Как обаче „да работят заедно“ изказаните на срещата различни представи за артиста, като например тази за неговата трансцедентално легитимирана изключителност и поради това изключеност от ограниченията на традицията с претенциите ѝ за повторяемост и приемственост и тази на постмодерната му „стилизация“ по модела „всичко в едно, че е по-добро“, чиято хибридность е неприемлива от културологична гледна точка, поради заличаването на културни различия? Аналогично пазарната икономика също използва различията в ценностните предпочитания, за да добави стойност към стойността на производствените разходи на произведението и в тази съвкупност да „пробва“ пазара, който чрез конкретните измерения на предлагането и търсенето формира пазарната цена на произведението. От друга страна - „потопеността“ на занаятчията в традицията го „спасява“ от

¹ Ако обаче изречението завърши с удивителен знак, ще разполагаме с различна перспектива, която добавя стойност и дори друго значение спрямо основното за този текст.

² http://www.fabrikata.eu/wp-content/uploads/2015/11/Занаяти-и-дизайн_покана.pdf

трудната за него легитимация чрез артистична изключителност на личността до момента в който изработените полезни изделия започнат да се реализират на пазара, за да има смисъл неговия труд. Нещо повече - как да се опазват и развиват местните традиции в условията на глобална пазарна икономика, която трансгресира към икономика на споделянето?

Решението, което ми се струва реалистично, е използването на диференциран подход към групите дейности от клъстера „Занаяти и дизайн” с оглед на изявяването на различието им, препращайки към отличителната ценност на конкретната форма, чиято добавена стойност се прибавя към стойността на основните ценности за занаятите и дизайна - утилитарност и красота. Те се появиха на срещата като отговор на поканата към участниците да дефинират стратегическата визия на клъстера в рамките на „Конференция на бъдещето” (9.04.2016 г.). *Визията* придоби „плътност“ като „група от творци, създаващи красиви и полезни неща”, организирани в „международна мрежа“, „обединяваща умения, знания, институции и хора“. В тази връзка утилитарността и красотата могат да се третират както като типични качества съответно на занаятите и дизайна, така и като интегриращи категории, които обаче присъстват в различна степен при занаятите и дизайна. Операционализацията им предполага разработването на критерии за класификация на продукцията в клъстера с оглед на идентификацията на различието и ценността ѝ за конкретни групи от ценители и/или ползватели, които „получават” удостоверена (чрез сертификат) гаранция за качество, относима към съответната категория. Такива опити за класификация и категоризация вече са правени в частта на занаятите (Кабаков, Попова, Звънчарова 2016: 16-23).

Добавената стойност на различието в изработваните предмети е производна от ценността на занаятите и дизайна, която от своя страна е различна за всеки от участниците в Европейската мрежа „Занаяти & дизайн“. *Различието* е предпоставка за интеграция, при положение че не сме изгубили способността си за оразличаване и самоидентификация (вкл. и ситуативна) с различните позиции за участие - занаятчии, дизайнери, архитекти, артисти, изследователи, преподаватели и политици, които обаче са интегрирана част от

Европейската мрежа „Занаяти & дизайн“. По този начин удостоверяваме и гарантираме качеството на продукцията и по-конкретно различието и ценността ѝ за конкретни групи от ценители и/или ползватели като предпоставка за *потребление с добавена стойност*. Творците са свободни да се идентифицират с група и/или професия в рамките на клъстера. Иначе казано - представянето им като традиционни занаятчии или като такива, които предлагат авторска интерпретация на традицията или като свободни артисти или дизайнери, чиито авторски произведения са предназначени за индустриално производство предполага избор чрез който се реализира (вкл. и с оглед на конкретни ситуации) *самоидентификацията на участниците* в Европейската мрежа „Занаяти & дизайн“.

В рамките на организираната дискусия се потвърдиха двете крайни точки от хода на махалото, които чрез своите говорители поставиха (по реда на презентациите) проблема за устойчив дизайн (Айлийн Блекмор) и устойчиви занаяти (Билал Йелмаз). Докато устойчивостта на дизайна се търси в използването на екологични материали и безотпадни технологии, които трябва да осигурят неговото само-въз-производство, както и „зелена“ икономика, устойчивостта на занаятите е значително по-трудна. Те изискват политики за опазване на частта от тях, мислена като „наследство в риск“, както и образователни политики и програми, чиито конкретен резултат е култивирането (образованието и възпитанието) на публиките с оглед на преоткриването на ценността и стойността на традиционните занаяти като носители на памет и различие в съвременността.

Нещо повече - погледнати от пазарна гледна точка, занаятите и в частност традиционните занаяти не могат да се конкурират с индустриално произведените (вкл. и чрез 3D-принтиране), икономически рентабилни и съвременно красиви дизайнерски произведения, което се превръща в проблем за устойчивостта на занаятите. От друга страна, такава конкуренция не се налага, ако се диференцира ценността им - носители на памет и различие в съвременността и оттам се добави стойност, включително чрез образование за публики на традиционната занаятчийска продукция, която „получава“ устойчивост в резултат на образование и потребление с добавена стойност.

Мислени като нетипична форма на изразяване в 21 век, традиционните занаяти предполагат политики и подкрепа с оглед на постигането на устойчивост, доколкото са признати както за нематериално културно наследство (знания и умения), така и за материално културно наследство (материални носители на памет).

Ако към тези носители на памет се добави традиционна или осъвременена красота чрез авторска интерпретация, те се превръщат в художествени занаяти, чиято добавена стойност също предполага (може би в по-малка степен и с друг фокус) образователни програми, за да се предложат впоследствие авторски произведения, които прекъсват връзката с традицията в търсене на устойчивост чрез дизайна, чиято икономия от мащаба и оттам печалба при предлагането на индустриално произведени предмети в условията на пазарна икономика се мисли като форма на изразяване, типична за 21 век. Дизайнерските произведения също предполагат политики, които чрез мерки за подпомагане изграждат благоприятна среда и условия за само-въз-производство и устойчивост на дизайна като значително по-малка част от тях, спрямо тази за занаятите, включва образование за публиките, доколкото утилитарността, съвременната красота и ниската цена на тези форми ги „вписват“ в пазарната икономика и ги легитимират като типични за 21 век. Ниската цена е резултат както от икономия от мащаба, така и от значително по-малкото физически усилия, които са необходими при индустриалното производство на дизайнерски произведения, макар че не винаги дизайнът предполага такова производство. В тази връзка трябва да се отбележи, че никоя от формите не пречи на останалите, когато са изявиени различията и ценността им, които добавят стойност за различни като предпочитания групи от ценители и/или ползватели.³ Нещо повече - традиционните занаяти като носители на памет са тези форми, които от-граничават съвременните произведения, вкл. и тези на дизайна, както и обратното - преоткриването на традицията в коментираните занаяти, разпозната от участниците като позитивна тенденция в областта на образованието и културата, предлага в повечето от случаите колективна идентичност в условията на глобализация.

³ Това е частично, макар и стратегическо, решение на проблема за нелоялната конкуренция.

Иначе казано - недостатъците на ръчно изработените предмети ги превръщат в уникали чрез запазването на следите от човешкото въздействие върху материала, които са предпочитани от конкретни ценители и/или ползватели дори когато намаляват утилитарността на предмета.⁴

Почти незасегната от участниците остана темата за валидирането на знания и умения с изключение на „появата на неформално образование“, което всъщност винаги е присъствало в образователната практика само че под други наименования. За сметка на това в рамките на проведената „Конференция на бъдещето“ са разпознати като проблеми (например) „неадекватната училищна програма“, „липсата на обучение в занаятчийството“, „липсата на практическа част“ във висшите училища, „отлив от средните художествени гимназии“ и „грешни образователни политики + липса на професионална практика“. Тяхното количество спрямо другите области - „политики на ЕС / глобални политики“ и „местни и национални политики“ с изключение на областта „общество и икономика“, впечатлява и изисква стратегически решения.

Образованието за публики е такова решение чрез което се търси по-голяма достъпност на занаятчийските и дизайнерските произведения във връзка с приоритет А от Заключениеята на Съвета, относно работния план за култура за периода 2015-2018 г. (ОВ С 463, 23.12.2014: 5), но също така и потребление с добавена стойност, основано на оразличаване на ценността на коментираните форми за различните потребители. В известен смисъл образованието за публики представлява и решение на основните проблеми на занаятите и дизайна, които витаеха в творческото пространство, но останаха неизказани, най-вероятно поради страха от последиците. Те са свързани с намаляващото търсене на занаятчийска продукция като резултат от отсъствието на информиран избор относно качествата и ценността на различните видове занаятчийски изделия, както и с разпространената

⁴ Торстайн Веблен е много по-категоричен: ”оценката на онези свидетелства за престижно несъвършенство, на които ръчно изработените стоки дължат по-високата си стойност и привлекателност в очите на аристокрацията, е въпрос на изключително изтънчен усет. Нужно е обучение и формиране на правилен начин на мислене по отношение на това, което можем да наречем стокова физиогномика”. Машинно изработените стоки за всекидневна употреба често са предпочитани от необразованото простолюдие заради изключителното им съвършенство (Веблен 2016: 127).

представа за дизайна в България, която го разглежда преди всичко като артистична дейност и в много по-малка степен като фактор, който добавя стойност към стойността на индустриално произведените предмети.

Реализацията на инициативи като (например) образование за публики предполага участието и на публичните власти, доколкото образованието формира културата на обществото и в частност на местната общност като общо благо и предпоставка за потребление с добавена стойност. Образованието и културата имат своята пресечна точка в култивирането на публиките с което се повишава обществената значимост на културата, но също така се стимулира и пазарното търсене на културни стоки с добавена стойност. Очакваните резултати от реализацията на такива инициативи са формирането и/или повишаването на визуалната, театралната, музикалната, танцовата, филмовата или читателската култура на потребителите. Те стават публика само когато носят в себе си по възможност повече и с по-добро качество поне част от коментираните култури.

В действителност участниците в проведената „Конференция на бъдещето” изработиха достатъчно *общи цели* като например установяване на „връзки между потребител, творец и бизнес“, „опазване на традициите“ „обучение и проучвания“, както и „маркетинг и реклама“. Представянето на продукцията на участниците трябва да стане чрез изработването и налагането на „една марка“, която може да има и диференцирани части (освен общото лого/знак), превръщайки се в запазена марка за качество в съответните категории, визуализирана чрез допълнителен знак (например) за традиционни занаяти, авторска интерпретация на традицията, традиционна архитектура, художествени занаяти, графичен, интериорен или индустриален дизайн. Диференцирана по този начин, продукцията на участниците в мрежата позволява осъществяването и на други поставени от тях общи цели като „споделяне на клиентите“ и „размяна на информация и традиционни срещи“. В тази връзка трябва да се констатира, че независимо от различните им наименования, изразени на различни езици в процеса на изработване на предмет (хартиена ракетка), ако правилно интерпретирам презентацията на т.н. глобална (работна) група, общите цели, подобно на изработването

(ракетката), получаваха нова форма и употреба при включването на поредния участник, очертавайки параметрите на синергетично появилото се ново творческо пространство - занаяти и дизайн.

Работата в мрежата предполага учредяването на организация, която включва както индивидуални, така и колективни членове от различните *позиции за участие* - занаятчии, дизайнери, архитекти, артисти, изследователи, преподаватели и политици, появили се в рамките на проведената „Конференция на бъдещето”. Най-вероятно те ще имат различни визии и дори конфликти с оглед на техните различия и интереси, които ще са продуктивни, при положение че са подчинени на коментираните общи и в преобладаващата им част нестопански цели, осъществявани чрез спазването на взаимно приемливи правила и процедури, които препращат към учредяването на организация с нестопанска цел с обществено полезна дейност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веблен, Т. 2016. Теория на безделната класа. С., Изток-запад.
2. Кабаков, И. Попова, И. Звънчарова, М. 2016. Типология на занаятите в Република България. В: Културният потенциал на народните и художествените занаяти (съст. Иван Кабаков). Габрово, Фабриката: 16-23.
3. http://www.fabrikata.eu/wp-content/uploads/2015/11/Занаяти-и-дизайн_покана.pdf